UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE ŞI ASISTENŢĂ SOCIALĂ

REZUMAT

al tezei de doctorat

DIMENSIUNEA NOOLOGICĂ A LIMBII

Conducător ştiinţific
Prof.univ.dr. Ilie Bădescu

Doctorand
Herea Florentina

Obiectivul acestui studiu îl constituie dimensiunea noologică a limbii, identificarea componentelor sale caracteristice şi abordarea lor într-o manieră descriptiv-exploratorie. Mai mult decât atât, consider că o problemă de relevanţă sociologică este şi atitudinea instituţională a societăţilor actuale faţă de limba maternă, pe care îmi propun să o examinez prin indicatorul legislativ de protecţie a limbii.

Premisa de la care plec este că limba are un rol fundamental în formarea individului ca fiinţă spirituală, capabilă să participe la întâlnirea cu semenii din cadrul comunităţii căreia îi aparţine. Pornind de la acest aspect şi coroborându-l cu concepţiile teoretice de esenţă noologică, consider că limba este o forţă generatoare de consens social. Din multiplele funcţii pe care le îndeplineşte, funcţia noologică are trăsăturile unei funcţii primordiale: trezeşte în oameni conştiinţa socială.

Metodologia de cercetare pentru acest studiu este analiza dimensională iar tipul acesta de cercetare este unul strict exploratoriu-descriptiv, specific abordării etnometodologice, conform căreia, analiza datelor se efectuează prin descrierea fenomenelor în lumina unor semnificaţii. Analiza dimensională a limbii se circumscrie în clasa fenomenelor comunionale care pot fi cercetate prin metode dezvoltate şi promovate de ramurile sociologiei spiritualiste: de la sociologia comprehensivă weber-iană, la sociologia fenomenologică a lui A. Schutz şi, la noi, a lui T. Herseni, Tr. Brăileanu sau M. Vulcănescu.

A doua metodă utilizată este „comparaţia potrivită" prin tehnica „celui - mai – diferit", adecvată pentru existenţa unui număr mic de cazuri. Comparaţia potrivită foloseşte selecţia intenţionată bazată pe numele proprii ale observaţiilor (cazurilor) şi alegerea în mod deliberat a acestora. De asemenea, am folosit în acest studiu şi ancheta sociologică pe bază de interviu.

Tema dimensiunii noologice a limbii debutează, în primul capitol, cu obiectul de studiu al sociolingvisticii/sociologiei limbii şi a principalelor contribuţii aduse domeniului. Obiectivul este acela de a stabili aria generală de studiu a sociolingvisticii/sociologiei limbii, cu scopul de a integra dimensiunea noologică a limbii în această ramură de activitate şi în special în tipul de cercetări care abordează limba ca fenomen socio-spiritual. Prima parte a acestui capitol cuprinde momentul de apariţie a domeniului sociolingvisticii/sociologiei limbii, principalii săi fondatori, evoluţia în timp,

precum şi distincţia dintre sociolingvistică, sociologia limbii şi psiholingvistică. Cea de-a doua parte, se referă la principalele cercetări americane, europene şi româneşti realizate de către autori ai mai multor domenii de specialitate, cum sunt cele din lingvistică, antropologie şi sociologie.

Capitolul al doilea se concentrează asupra definiţiei limbii din perspectiva unor autori care beneficiează de o recunoaştere în domeniu, cum sunt, Ferdinand de Saussure sau Eugeniu Coşeriu, precum şi din perspectiva sociologiei limbii, ca ramură a sociologiei.

Al treilea capitol vizează perspectivele teoretice reprezentative pentru o dezvoltare ulterioară a dimensiunii noologice a limbii, conform obiectivului propus. În urma analizei literaturii de specialitate a rezultat necesitatea cuprinderii în acest capitol a elementelor care conferă o bază de studiu pentru acest tip de abordare, cum sunt: motivaţia socială a vorbirii, normativitatea şi funcţiile limbii. Prima parte, denumită „De ce vorbesc oamenii?" face apel la teorii precum, ierarhia nevoilor a lui A. Maslow - precizând prin aceasta nevoia de a vorbi a individizilor; teoria dramaturgică a lui E. Goffman, pentru a evidenţia în ce scop folosesc oamenii limba lor şi a altora; precum şi teoria sociologiei limbii pentru a găsi explicaţiile revelatoare ale motivaţiei sociale a vorbirii. Prin normativitatea sa, limba aparţine deopotrivă domeniului lingvistic şi sociologic. Astfel, pentru înţelegerea normativităţii sale se impune recurgerea la următoarele perspective: concepţia lui Eugeniu Coşeriu privind distincţia dintre normă şi sistem, precum şi perspectiva teoretică a sociologiei limbii conturată de Traian Herseni. A treia parte stabileşte noţiunea de funcţie în cadrul sociologiei şi cuprinde concepţiile teoretice care împart funcţiile limbii în funcţii lingvistice şi funcţii sociale. De asemenea, sunt prezentate teoriile sociologice privind limba ca element al structurii sociale (Auguste Comte) şi ca depozitar al experienţei colective (Emile Durkheim).

Stabilind considerentele de ordin teoretic, ultimul capitol este dedicat dimensiunii noologice a limbii. Pentru realizarea sa, am conceput două studii. Primul vizează descrierea componentelor caracteristice acestei dimensiuni a limbii, în lumina unor semnificaţii, iar cel de-al doilea este o examinare a atitudinilor instituţionale faţă de limba maternă prin prezentarea comparativă a legilor iniţiate în unele state europene. Fiecare studiu cuprinde trei secţiuni.

În primul studiu am identificat următoarele elemente componente sau note caracteristice ale dimensiunii noologice a limbii: însuşirea limbii, transmiterea concepţiei despre viaţă şi întâlnirea cu semenii, pe care le-am reprezentat sub forma a o b → c adică, a compus cu b implică c, iar a şi b sunt condiţii indispensabile pentru realizarea lui c, unde a este însuşirea limbii, b dobândirea concepţiei despre viaţă şi c întâlnirea cu semenii.

Fiecare componentă menţionată am abordat-o în secţiuni distincte în care am evidenţiat contribuţia societăţii în evoluţia socială şi spirituală a individului prin intermediul limbii. Aşadar, am legat limba de două axe: individ şi societate. Pe de o parte, individul are nevoie să înveţe să vorbească fiindcă altfel nu s-ar înţelege cu semenii şi nu ar putea participa la viaţa socială din cadrul societăţii căreia îi aparţine, pe de altă parte, societatea îi obligă pe oameni să vorbească pentru buna ei funcţionare.

Pentru demonstraţia mea, a fost necesar să urmăresc la fiecare etapă acele elemente care arată caracterul spiritual al limbii de ordin formator. Limba este o creaţie a umanităţii şi cu ajutorul ei se realizează cele mai însemnate acte creatoare ale omenirii.

Parcurgând acest traseu, am urmărit să descriu dimensiunea noologică a limbii. Începând cu procesul de însuşire a limbii, continuând cu transmiterea concepţiei despre viaţă, am obţinut, în final, rezultanta denumită întâlnirea cu semenii, care arată cel mai bine forţa spirituală a limbii.

Individul se naşte într-o ordine preexistentă, într-un spaţiu şi timp, fără un sistem lingvistic, însă cu o disponibilitate pentru învăţarea acestuia. În cadrul procesului de însuşire a limbii, am arătat modul şi ordinea în care copilul îşi însuşeşete limba, ca un act interpersonal de ordin formativ. În cursul descrierii am subliniat fazele cele mai semnificative în evoluţia experinţei lingvistice a copilului, cum sunt: relaţia copilului cu mama, distingerea limbii materne şi apariţia conştiinţei de sine. Această componentă (elementul a din formulă) a dimensiunii noologice a limbii este o constantă în formula realizată (a o b → c) pentru reprezentarea ei, în sensul că, până la momentul asimilării sistemului fonologic, toţi copii gânguresc la fel, indiferent de limbă.

În realitate, limba transmite nişte sunete vocale, perceptibile cu auzul. Acestea devin limbă în momentul în care li se asociază un înţeles. Prin urmare, limba este constituită dintr-un sistem simbolic, asociaţia dintre un sunet şi un înţeles se află în

mintea celor care o cunosc şi o utilizează. Pentru a cunoaşte înţelesurile (simbolurile lingvistice) convenite social, indivizii sunt iniţiaţi încă din perioada însuşirii limbii. Structura simbolurilor lingvistice conţine experienţa spirituală pe baza căreia s-au croit. Aşadar, odată cu achiziţia sistemului lingvistic se dobândeşte şi o concepţie despre viaţă care îl deschide pe individ spre semenii săi, îl pune în comunicare cu ei, iar prin comunicare în comuniune, în participarea la aceeaşi comunitate socială. Transmiterea concepţiei despre viaţă (elementul b al formulei) am considerat-o a doua componentă caracteristică a dimensiunii noologice a limbii pe care am aprofundat-o prin demersul lui M. Vulcănescu privind „Dimensiunea românească a existenţei", printr-o abordare descriptiv-exploratorie. Prin această cercetare am evidenţiat puterea unei limbi de a produce cadre spirituale generatoare de consens: semantic, simbolic, imagologic şi de viziune.

Dimensiunea noologică a limbii decurge din funcţia limbii de a furniza cadre spirituale în şi prin care se produc configuraţii şi deci diferite forme ale consensului socio-spiritual în viaţa obişnuită. Între formaţiunile generatoare de consens socio-spiritual, am reţinut exemplul operei ca loc spiritual de întâlnire şi consens axiologic al unor ansambluri mari de oameni, denumite publicuri literare. Limba îşi asociază asemenea cadre spirituale, beneficiază de ele sau, din contră, poate suferi degradări, căderi de nivel paradigmatic prin efectul acestora de a induce subculturi sau manifestări contraculturale.

Limba, prin dimensiunea sa noologică creează un spaţiu de metamorfoze în plan individual şi social:

- relaţie unidirecţională: individul primeşte limba şi concepţia despre viaţă a comunităţii în care se află, el este, în primul rând, beneficiar al energiei spirituale disponibilă în societate.
- relaţie bidirecţională: individul intră în comuniune cu semenii săii prin participarea la schimburile spirituale şi devine „donator" de energie spirituală.

În cadrul celui de-al doilea studiu am examinat trei tipuri de atitudini instituţionale faţă de limba maternă printr-o prezentare comparativă a legilor iniţiate în unele state europene. Am considerat că, atitudinea societăţilor faţă de limba maternă se află în corelaţie cu dimensiunea noologică a limbii. Obiectivul acestui studiu s-a bazat pe

ideea că orice formă de degradare a limbii este într-un fel o degradare a comunităţii ca tip de grup social şi de comunitate spirituală, de unde imperativul unor politici de protecţie a limbilor.

Am încadrat acest demers în contextul actual marcat de profunde schimbări în toate sferele vieţii sociale, caracterizat prin fenomenul globalizării.

În acest context, am fost interesată de a observa tipuri diferite de abordare a limbi materne la unele state europene. Pentru acest obiectiv am identificat trei situaţii diferite de iniţiative legislative: fostele state ale Uniunii Sovietice, Franţa şi România.

O ultimă parte a acestui studiu a fost dedicată aplicării unui ghid de interviu unor specialişti din mediile universitare şi de cercetare din domeniul lingvistic şi sociologic, referitor la câteva aspecte legate de situaţia actuală şi eventuala necesitate de protecţie a limbii române.

Din punct de vedere al dimensiunii noologice a limbii, cazurile selectate au fost relevante pentru evidenţierea rolului fundamental al limbii în formarea individului ca fiinţă spirituală cu o conştiinţă de sine şi o conştiinţă socio-spirituală.

În prima secţiune am abordat unele state din fosta Uniune Sovietică, cum sunt: Estonia, Letonia, Lituania, Federaţia Rusă, Bielorusia, Ucraina, Azerbaidjan, Armenia şi Republica Moldova.

În urma eliberării de sub imperiul Uniunii Sovietice majoritatea fostelor republici au fost preocupate de revenirea la limba tradiţională şi de protejarea acesteia prin adoptarea unor legi.

Prin iniţiativele legislative pe le-au întreprins aceste state, se poate considera că manifestă o atitudine de protecţie a limbii materne. Din situaţia prezentată rezultă că, faţă de anul de declin al puterii sovietice, unele state au demarat destul de târziu aceste iniţiative. Datele variază: 1993 (Armenia), 1995 (Lituania şi Estonia), 1999 (Letonia), 2002 (Azerbaidjan), 2005 (Federaţia Rusă), 2010 (Ucraina). Chiar dacă a fost prima dintre aceste state care a adoptat o lege de protecţie a limbii – 1990 - Bielorusia este singurul stat european în care, alături de bielorusă, limba rusă are staut oficial.

În concluzie, nu se poate vorbi de o concentrare instituţională, aşa cum este cazul Franţei (pe care îl voi prezenta în secţiunea următoare), dar nici de o absenţă, cum este cazul Românei, ci de o atitudine minimală în acest domeniu. Este posibil ca unele dintre

aceste state să dezvolte pe viitor politici lingvistice mai laborioase, sau în funcţie de ale conjuncturi naţionale sau internaţionale să adopte alte alternative.

Pe de altă parte, Republica Moldova reprezintă, din perspectiva dimensiunii noologice a limbii, negaţia lui c, din formula a o b → c adică, a compus cu b implică c, iar a şi b sunt condiţii indispensabile pentru realizarea lui c, unde a este însuşirea limbii, b dobândirea concepţiei despre viaţă şi c întâlnirea cu semenii. Am prevăzut că o negaţie a lui c se poate produce atunci când elementele a sau b nu se realizează sau, sunt folosite ca instrumente politice, ca în cazul Republicii Moldova. În Republica Moldova nu se poate vorbi de o atitudine instituţională în plan legislativ. Din perspectiva dimensiunii noologice a limbii, schimbările care au avut loc în Republica Moldova în planul limbii, au modificat conştiinţa de sine şi au creat un sentiment ambiguu al conştiinţei socio-spirituale.

După cum am arătat, prin demersul de sociologie noologică al lui Mircea Vulcănescu, configuraţia limbii şi structura simbolurilor expresive poartă cu sine profilul existenţial al unei comunităţi. Or, în Republica Moldova s-a produs fenomenul de înlocuire a percepţiei propriei identităţi prin substituirea limbii române cu limba rusă.

În secţiunea a doua am prezentat cazul Franţei de protecţie a limbii materne, ca un caz exemplar. Franţa prezintă aspectele unei atitudini congruente cu dimensiunea noologică a limbii. Structura acestei secţiuni a cuprins descrierea atitudinii acestei ţări faţă de limba franceză, reflectată în comportamentul său organizaţional precum şi conţinutul Legii Toubon. Atitudinea congruentă a Franţei cu dimensiunea noologică a limbii o arată acordul unanim al opiniei publice de a se afla în acelaşi limbă, în aceeaşi comunicare şi deci în aceeaşi comuniune prin participarea la comunitatea lingvistică.

În cazul Franţei am observat accentul pe detaliul fiecărei etape administrative atrage atenţia nu asupra limbii în mod valorizant, ci valorizează efortul depus pentru protecţia sa. Prin aceasta, modalitatea de protecţie a limbii devine obiect în sine.

Totuşi, din punct de vedere al dimensiunii noologice a limbii, legea franceză, oferă cadrul de desfăşurare pentru „naşterea şi dezvoltarea spiritului uman” adică a dezvoltării şi a existenţei sale dar şi cadrul spiritual pentru întâlnirea cu semenii în acelaşi grai.

Prin urmare, atitudinea societăţii franceze faţă de limba maternă este în consens cu dimensiunea noologică a limbii faţă de individ şi societate.

În secţiunea a treia am evidenţiat un alt tip de atitudine instituţională pe care l-am identificat în cazul României.

În România, iniţiativa legislativă de protecţie a limbii române a fost, în general, slab susţinută de către oamenii de cultură – poate cei mai în măsură să facă o evaluare obiectivă a acestui fenomen.

Am considerat importantă pentru autenticitatea cercetării, consultarea unor specialişti în vederea identificării opiniei acestora cu privire la situaţia actuală şi eventuala necesitate de protecţie a limbii române. Astfel, am realizat un sondaj în rândul unor specialişti din mediile universitare şi de cercetare, din domeniul lingvistic şi sociologic. Dintr-un total de 40 de solicitări, dintre care, 20 din domeniul sociologiei şi 20 din domeniul lingvistic, am primit 11 răspunsuri, 4 din domeniul sociologiei şi 7 din domeniul lingvistic. Respondenţii au fost selectaţi pe baza apartenenţei lor la mediul cercetat şi sunt cadre didactice şi cercetători din 8 universităţi şi 3 institute de cercetare. Chestionarul cuprinde şapte întrebări deschise cu referite la anumite fenomene de actualitate care pot avea influenţă asupra limbii române, precum şi la diferite măsuri de intervenţie legislativă.

Specialiştii care au răspuns la întrebările din chestionar au avut opinii diferite în legătură cu subiectele abordate. Astfel, am grupat răspunsurile în funcţie de similaritatea punctelor de vedere exprimate.

Atitudinea specialiştilor din mediile universitare şi de cercetare din domeniul lingvistic şi sociologic, faţă de situaţia actuală şi eventuala necesitate de protecţie a limbii române este relativ asemănătoare. În general, se consideră că fenomenele asupra cărora am suspectat că ar putea avea o infleunţă asupra limbii române, sunt adesea semnificative. Identitatea limbii române poate fi influenţată în mod negativ şi într-o măsură variabilă de expansiunea limbii engleze. În medie, se consideră că limbajul folosit de mass-media este deficitar şi poate fi regăsit în spaţiul cotidian. De asemenea, s-a semnalat o distincţie imporantă a limbajului simplificat folosit pe internet şi anume, aceea că, aceşti termeni nu aduc îmbogăţire seriilor sinonimice, căci ei nu pot fi consideraţi neologisme propriu-zise.

În general, nu este privită ca necesară intervenţia prin mijloace legislative a protecţiei limbii române, considerându-se că limba are căile proprii pentru a se apăra. Puţine opinii au susţinut ideea contrară. În medie, legea privind *"folosirea limbii române în locuri, relaţii şi instituţii publice"* este cunoscută şi se consideră că prevederile ei sunt juste, însă nu sunt aplicate constant. Pe de altă parte, se apreciază că ar avea nevoie de îmbunătăţiri. În ceea ce priveşte modelul francez de politică lingvistică, acesta nu este agreat de către majoritatea specialiştilor.

Pe lângă răspunsurile acordate întrebărilor din cadrul chestionarului, s-au făcut menţiuni suplimentare legate de soluţionarea unor probleme sau de prevenirea lor, cum ar fi: înlocuirea neologismelor cu termeni din limba română, intervenţia prin şcoală în vederea conştientizării diferitelor registre în care se poate folosi versiunea simplificată a limbii folosite pe Internet, precum şi introducerea sa în marile dicţionare pentru a permite o cunoaştere corectă a sensului lor şi pentru a face o indicaţie de utilizare (prin parantezele utilizate – de tipul *informal*).

Având în vedere datele expuse, consider necesară elaborarea unui studiu amplu de consultare a opiniei publice la nivel naţional, precum şi a unei largi categorii de specialişti din mai multe domenii reprezentative, cu privire la starea limbii române, la factorii de influenţă şi la nevoia de protecţie legislativă. Scopul acestui studiu fiind acela de a obţine o imagine mai clară asupra fenomenului şi a direcţiilor de lucru.